

Bezoek van de Franse socialisten aan het nieuwe Maison du Peuple

“Het charisma van het verzwundene”. 100 Jaar Maison du Peuple (1)

Paule Verbruggen, departement Archief
AMSAB

“*Het charisma van het verzwundene*”, zo bestempelt Rik Stallaerts de mythe die gegroeid is rond het Maison du Peuple te Brussel. Een mythe die niet in het minst in het buitenland verder gecultiveerd wordt, getuige onder meer verschillende sites op internet waar het Maison du Peuple als architecturaal hoogtepunt wordt voorgesteld. Een mythe die ontstond in de nasleep van de afbraak van het Volkshuis in 1965 en van het gesjoemel met de brokstukken ervan. Maar mythe of geen mythe, het Maison du Peuple was een magnifiek bouwwerk en het blijft onbegrijpelijk waarom het zo makkelijk plaats ruimde voor een doodbanaal kantorengebouw.

Het kwaad is geschied, het verhaal gekend. En toch staan we er terug even bij stil. Want in de voorbije maand april was het honderd jaar geleden dat het Maison du Peuple werd ingehuldigd...

Het begon allemaal in 1881, toen de Brusselse marmerebewerker Louis Bertrand na zijn bezoek aan de Gentse coöperatie Vooruit, een oproep lanceerde om in Brussel met een gelijkaardig initiatief te beginnen. Een jaar later werd in Sint-Jans-Molenbeek de Boulangerie Coopéra-

tive de Bruxelles opgericht, die, net als in Gent, haar stek had in een klein lokaal achterin een café. Toen de leden een eerste vergadering wilden houden in het lokaal van de bakkerij zette de baas ze echter aan de deur uit angst voor herrie en verhuisden de coöperanten naar de Heyvaertstraat. In 1883 trad de coöperatie toe tot de socialistische partij. Opnieuw in navolging van Gent werd in 1885 beslist om naar een grotere lokatie te verhuizen waar ook kon vergaderd en gefeest worden. Een oude synagoge in de Beierenstraat werd volledig heringericht en eind 1886 ingehuldigd. Vanaf begin jaren '90 draaide de coöperatie op volle toeren: in 1892 haalde men een verkoopresultaat van vier miljoen broden.

Het groeiende succes noopte de coöperatie ertoe opnieuw naar een ruimere lokatie te zoeken. Reeds in 1895 kocht ze een stuk grond aan in de Stevensstraat. Hetzelfde jaar gingen de bouwwerken van start. Als architect werd Victor Horta aangezocht. Horta was geen socialist, eerder een progressief liberaal, maar beide groepen leunden in die periode nauw bij elkaar aan. Niet alleen op politiek, maar ook op artistiek vlak. Het was in de loge 'Les Amis Philantropes' dat Horta werd geïntroduceerd bij enkele prominenten van de BWP, zoals Emiel Vandervelde, Max Hallet en Léon Furnemont. De keuze van de socialisten voor Horta en zijn art nouveau betekende een breuk met de traditionele neogotische stijl waarin de doctrinaire liberalen en de katholieken hun gebouwen lieten optrekken. Rik Stallaerts verwoordt het mooi als hij stelt dat de architectuur van Horta als het ware een “[...] *gebouwde metafoor was voor het samenlevingsideaal gedeeld door progressieve liberalen en socialisten*”. Voor de katholieken was deze nieuwe stijl verwerpelijk. De gidse van het Horta-Museum in Brussel wist ons te vertellen dat art nouveau in de

Sint-Lucasscholen tot in de jaren '70 taboe was. Let wel, ook bij de socialisten was niet iedereen opgezet met het Volkshuis van Horta. Een bekende tegenstander was Camille Huysmans, die zijn kritiek niet onder stoelen of banken stak.

De bouw van het Volkshuis duurde vier jaar. Horta kreeg daarom de bijnaam 'de Stillekens aan'. Maar als we er zijn memoires op nalezen moet het geen evidente opdracht geweest zijn: *"Jamais personne ne s'est montré surpris de trouver le programme des locaux imaginé évidemment bien avant et pendant qu'on négociait l'acquisition du terrain dont la surface totale semblait garantie de la surface détaillée des locaux pris successivement en particulier. Le seul souci d'acquisition d'un terrain dans ces circonstances se faisait en raison de l'emplacement par rapport au quartier pour ce qui en est de l'usage et de la fréquentation et aussi pour ce qui en est de l'impression du dehors: l'arrivée en cortèges et les manifestations publiques jouant ici un rôle aussi grand que l'intérieur même. Pour ces conditions, le Conseil s'étant jugé pleinement compétent, le terrain fut acquis sans souci du choix et de l'avis de l'architecte: c'est la règle. Que lui importe? On a calculé pour lui le total des mètres carrés, la surface à déduire pour la cour, une grande salle d'autant, le reste, c'est tout son affaire! Grande est la surprise quand en appliquant ce programme dans la forme et le périmètre du terrain, on n'y peut arriver qu'en débordant sur le terrain des voisins... Et s'il n'est pas à vendre? Que l'architecte tire son plan... dit-on avec le sourire.*

Et bien, certainement, c'est son rôle, mais sait-on ce que cela lui demande de peine? Et plus encore, sait-on ce que tous les artifices de son imagination auront coûté au bon sens d'une saine mise en page d'un programme, car le bon sens aussi marque, désigne l'emplacement des locaux en raison première de leur accessibilité quant à leur usage et leur des-

tination. C'est à étudier sommairement cette disposition préliminairement à toute autre condition qu'on devrait passer le temps des négociations. C'est un principe bien élémentaire: je ne l'ai jamais rencontré!"

De inhuldigingsfeesten op paaszon­dag en -maandag 1 en 2 april 1899 waren er niet minder luisterrijk om. Er waren stoeten, meetings; vele buitenlandse gasten... De partij had spaarkassen aangelegd om iedereen de kans te geven de festiviteiten bij te wonen.

Maar de euforie was van korte duur... Het Volkshuis bleek vlug te klein, de ventilatie was niet optimaal enz... In 1912 reeds kocht de coöperatie een terrein aan achter het Volkshuis waarop een appartementsgebouw van zes verdiepingen werd gebouwd.

Horta zag het met lede ogen gebeuren: *"Depuis lors, la Maison du Peuple a été agrandie sans mon concours, peinte et repeinte sans souci de ce qu'elle était à l'inauguration. Elle n'a pu grandir proportionnellement au parti. A la refaire, il faudrait lui donner un tout autre caractère, car elle n'est plus en rapport avec un parti dominant tous les autres. L'enseigne d'hier n'est plus celle d'aujourd'hui. Si - comme déjà plusieurs autres de mes oeuvres - on la démolissait, je n'en serais guère étonné."*

En het werd afgebroken. In 1965. Onder hevig protest. Een manifest, opgesteld door de architectenvereniging 'Société Centrale d'Architecture Belge' werd door zeshonderd prominenten over de hele wereld ondertekend. Een Internationaal Congres van Architecten, dat in 1964 in Venetië vergaderde, zond een motie naar de Belgische regering waarin gevraagd werd het Volkshuis te redden.

Het mocht niet baten. Bij de afbraak werden wel massa's foto's gemaakt en een aantal onderdelen genummerd met het oog op een eventuele heropbouw van een aantal ruimtes. De

zoon van Lode Craeybeckx, Herman, zou als voorzitter van de Dienst Monumenten en Landschappen hier sterk voor geijverd hebben. Maar ook dit ging niet door. Er zijn wel veel plannen geweest, maar uiteindelijk belandden de onderdelen in een weide te Jette. In 1983 kwam het Volkshuis terug in het nieuws: de nog resterende ijzeren gebinten zouden als schroot verkocht zijn. Uiteindelijk kwamen een aantal onderdelen in het Horta-Museum in Elsene, werden een aantal gebinten verwerkt in het metrostation van Sint-Gillis en werd de rest overgemaakt aan het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel in Gent.

Eind 1999, honderd jaar later (niemand is zich wellicht bewust van de symboliek) wordt in Antwerpen een Horta-café geopend waarin opnieuw een stuk van de overgebleven gebinten van het Volkshuis zijn verwerkt.

Een roemloos einde. Niet in het minst voor Horta zelf: "*Au fond, j'ai aimé mon art, mes enfants intellectuels bien plus que moi-même. Chaque atteinte qu'on y a porté [...] a emporté dans le néant, bien avant mon corps, une partie de mon coeur*".

Met dank aan Martine Vermandere en Bart De Nil.

(1) Dit artikel is grotendeels gebaseerd op de bijdrage van Rik Stallaerts, Het Volkshuis van Horta te Brussel: een mythe. In: R. STALLAERTS en L. SCHOKKAERT, *Onder Dak. Een eeuw volks- en gildehuizen*, Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1987, 240 p; De citaten van Horta komen uit: J. DELHAYE, F. DIERKENS-AUBRY, *La Maison du Peuple de Victor Horta*, Bruxelles: Atelier Vokaer, 1987, pp.118-119, 131, 132; Voor een curriculum vitae van Victor Horta zie B. DE MULDER, Schroot gerehabiliteerd. In: *AMSAB-Tijdingen*, (1991)12, pp. 18-20.

Red & Dead

Donald Weber, wetenschappelijk medewerker
AMSAB

In het programma van de dertigste 'Annual Conference van de International Association of Labour History Institutions' (IALHI), die dit jaar in Amsterdam plaatsvond, was een luik opgenomen onder de verrassende - en ook wat verwarrende - titel *La Liberté et la Mort: Socialism and Death*.

Wat heeft de socialistische beweging met de dood te maken? Om dit ruime onderzoeksg gebied af te tasten waren drie sprekers uitgenodigd. Uit hun bijdragen bleek al meteen welke diversiteit schuilgaat achter dit onderwerp.

Ikzelf, als eerste van de drie sprekers, bracht een overzicht van de recente wetenschappelijke literatuur rond de geschiedenis van de westerse doodscultuur. Na een aanzet uit sociologische hoek in de jaren '50 en '60 - met onder meer de provocerende bijdrage van de Britse socioloog Geoffrey Gorer onder de titel *The Pornography of Death* - waren het Franse mentaliteitshistorici als Philippe Ariès en Michel Vovelle die het onderwerp aansneden begin jaren '70. In de bijdrage werd tevens gezocht naar specifiek socialistische vormen van doodscultuur, in de hoek van de socialistische vrijzinnigheid of in de strijd die gevoerd werd rond praktijken als crematie, burgerlijke begrafenissen enz. Er werd een dubbele conclusie voorgesteld: als er al zoiets bestaan heeft als een socialistische doodscultuur, dan moet die gezocht worden in de socialistische beweging zelf, waarbij de Revolutie aan het individu een zingeving voorbij de grens van leven en dood aanbood zoals de Natie dit deed in het nationalisme; en alle historische vormen van de westerse doodscultuur, inclusief de socialistische variant, zijn in de tweede helft van de twintigste eeuw weg-

geveegd uit de westerse samenleving door de medicalisering van de dood.

Als tweede spreker kwam Urs Kälin van het 'Schweizerisches Sozialarchiv' aan het woord. Kälin behandelde als casestudy de begrafenis van August Bebel. De dood van één van de laatste overlevenden van de stichtingsperiode van de Eerste Internationale in 1913 groeide uit tot een reusachtige manifestatie van het internationale socialisme, en bleek tevens een laboratorium voor de zoektocht naar een specifiek socialistische doodscultuur, waarbij praktijken als vrijzinnigheid en crematie werden geëxploreerd. Een mengeling van politieke en culturele aspecten dus. Kälin, die het noodgedwongen in hoofdzaak bij een feitenoverzicht hield, merkte op dat er een groot gebrek aan wetenschappelijke literatuur rond het onderwerp bestaat, en riep op tot een sociaal-wetenschappelijke benadering.

Tenslotte nam Dennis Bos van de Universiteit van Amsterdam plaats achter de microfoon. Bos maakte een vergelijking tussen twee begrafenisnissen van Amsterdamse socialistische militanten (dus deze keer niet van een prominent). Begin jaren 1870, toen de socialistische beweging in Amsterdam nog quasi-illegaal was, bleek de begrafenis van een kameraad zowat de enige manier om publiek te gaan. De begrafenismanifestatie werd meteen de eerste verschijning van het socialisme in de straten van Amsterdam. Hoezeer de plaats van de socialistische beweging in de samenleving twintig jaar later veranderd was, bleek duidelijk uit de vergelijking met de begrafenis van een kameraad in de jaren 1890. De enige contestatie die er op dat moment nog was, was van interne aard: marxistische en anarchistische facties streden om de nagedachtenis van de overledene.

Oorspronkelijk stond nog een vierde spreker - uit Griekenland - op het programma die een interessante bron zou voorstellen. Hij had jam-

mer genoeg afgezegd, maar in de loop van het wetenschappelijke gesprek dat zich achteraf ontspon was een Griekse collega zo vriendelijk om de bron in kwestie toch kort toe te lichten. Briefwisseling van gevangenen onder de Griekse dictatuur bleek bewaard gebleven te zijn. Er kwam een huiveringwekkende geschiedenis uit te voorschijn. In de cellen van degenen die het executiepeloton wachtte, bleek zich een spontane doodscultuur ontwikkeld te hebben. Wanneer een cipier een gevangene kwam halen voor de executie werd een doodsritueel opgevoerd. Dit omvatte handelingen zoals het zorgvuldig opruimen en schikken van de schamele bezittingen, het voordragen van een heldendicht voor de medegevangenen, die op hun beurt ook weer in koor een gedicht voordroegen bij wijze van antwoord enzovoort. Minutiëuze beschrijvingen van deze en andere rituelen, buitengesmokkeld op allerhande papiersnippers, zijn bewaard gebleven in Griekse archieven.

Het toont meteen aan dat dit onderwerp rijke beloften in zich draagt. Vanuit IALHI-kringen zal geprobeerd worden om in de loop van de volgende maanden een internationale publicatie rond dood en socialisme op stapel te zetten.